Лотерейний швед

Мартін Андерсен-Нексе

Новела

Переклад: Ольга Сенюк

Закинувши дерев'яну скриньку на спину, він важко йшов вулицею в напрямку пошти. Дорогою він мугикав якусь пісню і ступав у такт мелодії; хоч обличчя його й не міняло свого виразу, а проте легко можна було спостерегти, що він у найкращому гуморі.

Та загледівши пошту, він замовк і помалу сповільнив ходу. А перед дверима й зовсім спинився.

Чи, бува, не боїться, га?

Боїться? Він? А хто в каменярні найспритніше закладає вибухівку? Хто, як не він, кинувся до дужого Бергендаля, коли той у п'яній маячні вигнав з хати дружину й заходився трощити меблі? Ні, він нікого не боїться, принаймні своїх людей. Та інша річ урядники, від них ніколи доброго слова не почуєш, а від цих, на пошті, — й поготів. Нарешті він усе-таки зважився зайти й підступив до віконця.

Віконце відчинилося, і хтось спитав неприязно, навіть не глянувши на нього:

— Вам чого?

Та він би хотів ризикнути на восьмину квитка нової серії.

Чому ж урядник мовчить? Може, гадає, що за восьмину квитка не варто морочитися? Певне, звик, що в нього купують цілого квитка або й кілька за раз. А може, й не тому, може…

Швед скинув на себе оком: шкуратяні штани, полатані молескіновими клаптями, дерев'яні шкарбани на ногах, постягувані залізними клямрами там, де потріскалися, — він майже сам себе зневажав ту хвилину. Подумати, йому, вбогому каменяреві, забаглося викинути гроші на лотерею! Але ж багато хто виграє, то чому ж би не спробувати, звісно, тільки на перший тираж. Тоді завше можна буде викрутитися й не поновляти квитка далі. Швед підвів очі й поглянув на урядника, що й далі писав собі, не звертаючи на нього уваги.

То чи не міг би він придбати квиток з великим номером, і конче непарним?..

Та сама мовчанка.

Нарешті урядник обернувся до нього й спитав:

— А як із порукою?

— Із порукою? — вражено перепитав Швед.

— Еге ж, із по-ру-ко-ю! — уже сердито відрубав той.

— Я не знав… не думав… — пробелькотів збентежений Швед.

— Отож-бо, не знали й не думали! Ви, мабуть, гадаєте, що ми тут на те й сидимо, щоб анулювати квитки, як ви відмовитесь платити, га?

Урядник знову схилився над столом.

Швед не рушив з місця.

Порука... звісно, поруки треба, ясна річ, без неї годі обійтися. Як він забув! Біднякові-бо завше треба мати поруку, що гроші, якими він платить, чесно зароблені. Еге ж, йому й таким, як він, ще не досить мати чесне обличчя. А все ж прикро: як ти бідний, то хтось мусить поручитися, що ти не збіднієш ще дужче до кінця місяця. І прикро, що ти стоїш із грошима в жмені й не можеш нічого дістати, бо ти бідний. Заплатити за всю серію... якби ж то змога, то він шпурнув би тому перогризові гроші на стіл! Та нема чого шпурнути. Порука?.. Хто ж за нього поручиться? Його нужденні товариші, але їх ого скільки треба, щоб урівноважити шальку з восьминою лотерейного квитка.

Швед забув, що допіру мав намір занехаяти квитка після одного або двох тиражів. Він міркував і так і сяк, аж розсердився. Але з його покірного виду нічого не можна було пізнати, та він і сам не хотів показувати злості. Між товаришами він міг удатися до кулаків, у гіршому разі — й до ножа; та коли маєш діло з королівським урядником, і ще й уповноваженим продавати лотерейні квитки, то кулаки й ніж хіба що можуть запровадити тебе до в'язниці. Тому Швед і заховував покірний вигляд, нерішуче наміряючись іти.

Ту хвилину урядник знову підвів голову й глянув на Шведа: його дріб'язкове канцелярське шанолюбство було вдоволене сумирним виглядом прохача.

— Ну хай уже! Я вам вірю, беріть квитка. Тільки не забувайте вчасно поновити його!

Ні, та де! Пан урядник може бути цілком певний! Хай він крізь землю западеться, якщо забуде!

Обличчя Шведові посвітлішало, а очі трохи примружились. Мрія про щастя, яку він так довго плекав, мала тепер здійснитися.

— Але в нас можна купити тільки чверть квитка, — раптом заявив урядник, погортавши папери.

Швед нічого не сказав, неквапом узяв палицю й шапку, закинув на спину скриньку й рушив до дверей.

Може, тільки хода його стала важча й спина дужче згорбилася.

Він лише відчував, що зазнав поразки.

Однак ідучи вулицею, він знову став кружляти думками навколо квитка і навколо дванадцяти крон, що їх той квиток коштував.

Дванадцять крон! Це великі гроші, таких коштів Швед не мав. І добре знав, що ніколи й не матиме. Стільки грошей не можна відкласти. Він заробляє на тиждень дев'ять крон, із них дві платить за житло, а решту віддає дружині на господарство, не всі сім, звісно, бо має завше й свої видатки. Сім крон на них двох і ще на чотирьох дітей — скупенько, ніде правди діти. Хоч дружина Югана Свенсена, напевне не дістає від свого чоловіка й семи крон. І дітей у них на одне більше. "А моя завше нарікає, що мало грошей. Та бабському кодлу ніколи не вгодиш>>.

Якби то Петер Ельстрем віддав п'ять крон, що їх два роки як позичив! Коли ж,

клята віра, й не думає віддавати!

Чверть квитка!

А що, як відмовитися від щоденної чарки та інших дрібних витрат у суботній вечір?.. Тоді дружина не скаже, що він відбирає в дітей шматок хліба, щоб грати в лотерею. Ця думка так приголомшила Шведа, що він аж став. Та враз похопився: ще, бува, люди почнуть витикати його пальцями й казати: "Дивіться, як он каменяр замріявся посеред вулиці!" Ні, такого йому не треба. І Швед рушив далі.

Зрештою, ця думка не була вже й така несподівана, як самому йому спершу здалося. Він весь час тримав її про запас, відганяв від себе до тієї хвилини, коли вже не буде іншої ради. З чисто чоловічого інстинкту самоохорони він жертвував себе останнього.

Але чи не глузуватимуть із нього товариші, як із Кривого Юна, чи не казатимуть, що він у жінки під пантофлею, коли він не приноситиме з собою горілки? Ще, бува, почнуть дражнити "непийлом". Ну то й що! Буде він тим журитися! Та, либонь, вони нічого й не скажуть. Хай-но тільки спробують!

Чвертка щодня — це півтора літра за тиждень, на п'ятдесят ере. Стане на всі тиражі, навіть якщо він купить не восьмину, а чверть квитка. А якби ще задля певності брати хлопця видовбувати гнізда на вибухівку... Хоч ні, не варто. Надто це важка робота для дитини. Ще встигне нагаруватися коло каміння. Та й не конче воно припікає.

Горілка! Досі Швед називав її делікатнішим словом — "чарчина", але тепер, відмовляючись від неї, відчував потребу сказати так, щоб утвердитися в своїй постанові. Горілка! Дивно, як він міг викинути на неї стільки грошей! А з лотереї буде користь і дружині, й дітям. Йому наче аж нудно стало на думку, скільки він улив у себе тієї гидоти, і він бридливо плюнув на вулицю.

Швед знову спинився, але тільки на те, щоб іншою вулицею вернутися на пошту. А незабаром він уже йшов додому з чверткою лотерейного квитка в кишені камізельки.

На відкидній лаві сиділа, підігнувши ноги, Шведова донька, третя з черги. Вона прив'язала мотузку до підніжного стільчика й смикала його догори, уявляючи собі, що витягає розмаїті речі. Власне, їй велено колихати найменшу дитину, але вона забула про це. Подеколи вона прохукувала в замерзлій шибці дірочку й дивилася, чи не йде сніг. Сьогодні опівдні вона помітила, як спалахували іскри під чавунцем, а мати казала, що то на сніг. Часом проїздив вулицею віз або ще поминав хату який робітник, що мешкав далі за ними: дівчинка чула тоді, як цокали підковані шкарбани й палиця об бруківку. Вона хвильку дослухалася, а потім бралася знову до своєї забави.

Ось знову — "тупу-тупу-гуп", "тупу-тупу-гуп"! Те саме — підкови й палиця. Дівчинка перестала гратися, прислухалась, тоді лишила ослінчика, вибігла з кухні й гукнула:

— Тато йде!

Вона впізнала його ходу.

Надворі під скісним піддашком мати й найбільший хлопчик пиляли березові дрова. Другий за ним сидів верхи на козлах, щоб поліно не хиталося. Руки йому змерзли, і він

засунув їх у штани, бо був ще замалий, аби мати кишені.

Пилялося їм кепсько, бо й пила була тупа, і пиляльники не однакової снаги. Часом пила застрягала так міцно, що доводилося змащувати її зеленим милом, аби вона подалася. І тепер, коли дівчинка гукнула, що йде тато, вони саме трапили на сучок і не могли зрушити пили. Жінка спробувала витягти її з поліна, поки надійде чоловік, щоб не лаявся, — хтозна, може, він не зовсім тверезий, — та все дарма. А тим часом хвіртка вже відчинилася, почулась хода на ганку, і ось Швед увійшов задніми дверима.

Він зразу помітив, що сталось, але сьогодні не мав бажання сваритись, навпаки, шукав злагоди. Через лотерею. Не тому, що боявся дружини, зовсім ні! Просто він мав квитка, і йому було так приємно… Хм!..

Він відштовхнув її від козлів і вдавано байдуже сказав:

— Слухай, я тепер граю в лотерею!

— Що ти робиш? — злякано перепитала дружина.

Але Шведові не хотілося входити в балачки, і він почав лаятись за пилу, що міцно застрягла в поліні: мовляв, не витягнеш її, не зламавши. Жінка тільки візьме що в руки, то миттю зіпсує! І пішов вичитувати.

Тоді дружина поспішилась до кухні гріти йому вечерю.

Швед попоїв картоплі з оселедцем та каші з молоком, а тепер сидів і закапував розтопленою смолою порепані руки. Дружина тримала свічку. Щоразу, як гаряча крапля попадала на червоне, скривавлене місце, обличчя йому кривилося. Обоє мовчали; про що балакати людям, які разом тягнуть біду вже не один рік? А все ж сьогодні, було про що: обом не сходив з думки лотерейний квиток.

— А скільки воно коштує? — ні сіло ні впало спитала дружина.

Проте Швед добре знав, куди вона гне, і багатослівно, як ніколи, став пояснювати, що то лиш чвертка квитка і що інші, не багато кращі за них, купують цілий, а дехто й кілька квитків. Він уже забув, що сам собі таке вигадав, стоячи перед віконцем на пошті.

Дружина не зважувалась докоряти йому, але видно було, що вона журиться, звідки їм узяти грошей. А Шведові не хотілось пояснювати, що все він бере на себе. Він не любив ознаймляти своєї безкорисливості.

— А це часом не гріх для нас? — спитала вона. — Адже ми такі вбогі.

— Чого б це був гріх, як усе робиться відверто? — сказав він з удаваною впевненістю.

Проте дружина знала, що не одне, хоч його й роблено відверто, все ж таки негарне. Але вона не могла згадати, де таке написано, а її власних слів чоловік не став би слухати. А тому змовчала, і вони лягли спати.

Другого ранку, ще не було й четвертої, Швед, як звикле, встав. Дружина запарила вже каву і, поки він пив її, готувала їжу й клала в дерев'яну скриньку. Харчу Швед брав із собою на цілий день, бо до каменярні в горах від дому було цілих півмилі. Дружина намастила смальцем кілька скибок хліба, взяла зелену пляшку й вийшла до кухні.

— Горілки не треба! — гукнув услід їй Швед із повним ротом.

Дружина не почула, і він замовк, снідаючи далі.

За хвилю вона вернулася з чверткою, вже добре затканою.

— Я ж сказав, що горілки не треба! — мовив Швед, жуючи, й похитав головою.

— А чого ж ти хочеш? — вражено спитала дружина, бо допіру, як наливала пляшку, міркувала собі, скільки та горілка коштує.

Однак чоловік нічого більше не сказав, підвівся від столу й почав лаштуватися на роботу.

А дружина не знала, що їй робити. Як часто подумки вона дорікала йому за горілку, що так дорого коштувала, а не давала ніякого заживку. Не тому, що воліла ті гроші стратити на себе й на дітей, ні, вона б залюбки купила м'яса тільки йому самому, адже це він так тяжко гарує задля них усіх! А тепер він іде в таку сніговицю й сам не хоче брати горілки.

— Та бери, — мовила вона. — Пиво замерзне до обіду, і їжа теж, то хоч буде горілка, що не замерзає.

Швед узяв з груби солом'яні устілки, що там сушилися, засунув їх у шкарбани, але не озвався.

— Бери, бери, а там як хочеш — питимеш чи ні, — мовила дружина, поклала пляшку до скриньки й зачинила вічко.

Так Швед і пішов.

Швед належав до тієї касти людей, що бачать більше хліба, ніж м'яса, крають грубі скибки, щоб заощадити на омасті, та вдягаються в лубку брезентину, бо вона довше носиться. Морозяного досвітку, о третій-четвертій годині, вирушають вони на роботу в тому вбранні. Лютий вітер вганяє крізь одіж дрібний сніг аж до самого тіла, він набивається за підкови, залазить через краї шкарбанів, тане від тепла й намочує ноги.

А все ж та важка довга дорога — ще не найгірше. Коли каменярі приходять на своє місце, вони зашкарублими рукавицями сяк-так змітають зі скелі сніг і цілий день просиджують на холодному камінні. Руки працюють молотом, і їм тепло, тепло також: верхній половині тіла, аж часом піт із неї тече. Але нижню половину обіймає холод. Час минає, настає сніданок, обід, підвечірок, каменяр випростує закляклі ноги, встає і негнучкою ходою йде до своєї скриньки, залишеної у дерев'яній будці. Підсилок — хліб із смальцем та, може, ще тоненька скибочка сиру чи ковбаси — замерз і крижиною рипить на зубах. Дешеве пиво зберегло свій рудий колір і білу піну, але не ллється в спрагле горло: воно перейшло в третій фізичний стан — твердий. От каменяр і вдається до пляшки з рідиною, що не замерзає й не рипить на зубах, і, відігрівшись, повертається на своє місце — далі мерзнути.

Темним досвітком Швед ішов вулицею Сендергаде, обминаючи найбільші замети та подеколи спираючись об стіни будинку — витрусити з шкарбана сніг або збити його з підкови. Він думав собі своє. Що не кажи, а дружина в нього добра. Завше робить таку міну, наче та горілка загонить її в могилу, а як дійшлося, що він відмовився, то бачиш…

У кінці вулиці лютий вітер з чистого поля метнув Шведові в обличчя колючим снігом, аж довелося стати й обернутися спиною. Він знайшов затишок під брамою на

цвинтар. Ну й погода! Як так буде далі, то в горах доведеться кепсько. Сніг засипатиме каміння, поки встигнеш ударити молотом. Інші, напевне, сьогодні не вийдуть на роботу, він нікого не завважив дорогою. Але ж вони й у лотерею не грають! А йому треба відробити за квиток.

На цю думку Швед сповнився пошани до себе — наче й так би не пішов на роботу — і вирішив, що його постанова заслуговує на винагороду. Тому відчинив скриньку, щоб хильнути з пляшки, перше ніж рушити далі. Він добре пам'ятав про вчорашній зарік, але як пляшку вже однаково взято… та ще и треба йти на роботу в таку хурделицю… І Швед приклав пляшку до вуст.

Відразу ж він пошкодував, що вчинив так нерозважно. Звісно, дуже мило, що дружина присилувала його взяти пляшку, але ж не можна зловживати її добрістю. І як уже зарікся… Швед рішуче взяв зелену пляшку за шийку й жбурнув високо вгору.

Однак миттю ж став напружено прислухатися, де вона впаде. Він почув, що пляшка впала в замет десь близько від нього, але де саме, в темряві не міг добачити. Знав тільки, що не розбилася. І наторопало його отак шпурнути її! Міг узяти на роботу й не пити, хай би всі побачили, що він сам не хоче горілки. Та й добре мати під рукою краплю того спирту — наприклад, як от недавно Ліндквіст покалічив собі пальця й мало не зомлів. Треба ж бути такому йолопові!.. Швед кинувся шукати пляшку. Але не знайшов і рушив далі своєю дорогою.

Товариші теж поприходили, і це його не здивувало. Вони завше приходили, якщо тільки була змога пробитися через заметіль. І ніхто не признавав собі цього за заслугу, і він, власне, так само. Звичка тягла їх робити все, на що снаги ставало, а звичка дужча навіть за саму чесноту. Вони виставили заслони проти вітру, попримощувалися, хто як умів, і взялися до роботи; єдиний попуск, який вони собі дозволяли, — це час від часу навідатись до будки, де лишилися їхні скриньки з зеленими пляшками.

Уже під час сніданку Швед відчув, що йому бракує горілки. Товаришам він сказав, що розбив пляшку. Вони пропонували хильнути з їхніх, але він витривав і відмовився. В обід Швед прийняв) їхнє запрошення й випив — задля товариства. Над вечір він уже напозичав десь із півчвертки горілки. Проте від своєї постанови не відмовився, тільки відклав її до завтра.

Другого ранку Швед пильніше, ніж звикле, стежив за дружиною й побачив, що вона взяла його відмову наповажне й не дає вже горілки. Він не хотів показувати, що завагався, тому змовчав. Але відтоді став тайкома купувати собі чарку.

Потроху він почав розуміти, що так ніколи не зможе сплатити квитка. Але водночас йому спало на думку, що не завадило б брати хлопця на роботу, хай би довбав дірки на вибухівку: йому тільки піде на користь, як він завчасу призвичаїться до роботи.

Так Швед і зробив.

Відтепер більшенькому хлопцеві щодня після обіду, коли він повертався зі школи, доводилося брести снігом до каменярні. Він насилу долав тяжку дорогу й часто плакав, здибаючи дорогою інших хлопців, що йшли на море ковзатися. Вони хизувалися, хвацько позасовувавши штани в чоботи, а в нього були тільки дерев'яні шкарбани.

Щоправда, він теж мав удома старі ковзани з мотузками замість ремінців і чоботи, що дісталися йому від майстрового сина, — той уже виріс із них. Але в чоботях попродиралися носаки, і батько заборонив узувати їх, хоч ковзатися можна було б і без носаків. Але тепер уже однаково.

Шведова дружина тішилася в душі, що чоловік уже не п'є того нікчемного трунку, й намагалася готувати йому якнайсмачнішу їжу, щоб він не жалкував за горілкою. Швед завважив те й збагнув, чому дружина так упадає коло нього; здогадався також, що вона вриває шматок від себе та дітей, аби придобритися йому.

Спочатку Шведові було соромно, але він переконував себе доти, аж доки сором минувся. Бог, від якого ніщо не сховається, — свідок, що він перестане пити, як тільки потеплішає. Він уже зробив великий поступ тим, що не пив після обіду, коли приходив хлопець, а лише зранку. Звісно, загалом він випивав стільки, як перше за цілий день, але все ж це був поступ. Доказ, що він може втриматись, як настане пора.

Однак годі заперечити, що підвечірок без горілки дер горло, а ще гірше, що товариші всіляко на це натякали і хлопець міг легко зрозуміти ті натяки. То вже, либонь, краще й не ховатися. І одного дня Швед не став більше прикидатися: при синові випив горілки, а ввечері взяв його до шинку й перед очима в нього сплатив шинкареві тижневий борг.

У шинку сиділи інші робітники, пили горілку й пиво та грали в карти. Швед теж зіграв кілька разів. Хлопець, думаючи про матір, ненастанно питав, чи скоро вони підуть додому. Один із робітників підкликав його до себе й дав чарку горілки. Хлопець не захотів пити, та як батько присоромив його, таки хильнув трішки. Йому запекло в горлі, він закашлявся й мало не виблював. Усі почали сміятися з нього. Кашель не минався, і врешті хлопець заплакав. Тоді батько купив йому пірника з кмином, а дорогою додому мовив:

— Якщо мати спитає про каменярню й чи ми були в шинку, то ти нічого не розповідай. Ти вже майже дорослий і помагаєш годувати родину. А жінкам не треба всього казати.

Досі хлопець дивився на шинок очима своєї матері. Він там ніколи не був, проте від матері знав, що коли в них немає хліба й пекар не хоче дати наборг, то виною всьому шинок. Як він уперше йшов до каменярні, мати поцілувала його й сказала, що йому треба пильнувати батька й не пускати до шинку. Він і сам трохи пам'ятав, як батько приходив додому п'яний, лаявся й тягав по підлозі матір за коси. Він ще тоді був зовсім малий. Останніми роками такого вже не лучалося, проте батько часто вертався додому напідпитку, і тоді на господарство наступного тижня випадало на крону менше.

Але діти дуже похіпливі. Адже ж то тільки мати лаяла тих годувальників родини, що заходили до теплого шинку, грали в карти на горілку й пиво! Зате вони й заробляють гроші, а що жінки в цьому тямлять! Тепер він теж став годувальником, батько сам казав, він був у шинку, і там його частували горілкою. Ніхто з хлопців не може таким похвалитися — нехай собі засовують штани в чоботи скільки влізе! І його менші брат і сестри теж. Коли вони з ним посваряться, то дражнять тим, що він ходить

до каменярні. Знали б вони, що він дістав пірника й був у шинку разом з дорослими чоловіками! От якби він розповів про це! Коли ж то й біда, що не можна.

Хлопець нічого не сказав удома, а другої суботи сам спинився коло шинку й напружено чекав, коли батько зайде туди.

Того дня був тираж лотереї, і Швед відчував на собі якийсь моральний обов'язок: йому здавалося, що треба догодити богові, коли він хоче виграти. Тому не зайшов до шинку, а послав сина заплатити свій тижневий борг. Тепер, як мала вирішитись його доля, Шведа пойняв страх; і виявився він у звичайній своїй подобі — озвалося сумління. Гроші, відкладені шинкареві, оскаржували його, пекли крізь кишеню, і йому аж легше стало, коли він їх позбувся. Крім того, він поклав собі неодмінно признатися дружині, що не кинув ще горілки. І обіцяв собі, що в рот її не візьме, скоро його квиток виграє.

У шинку весело й безтурботно сиділи його товариші, пропиваючи четвертину свого мізерного тижневого заробітку. Ходили вони туди не так з потреби, як зі звички, а звичка гірша за саме пияцтво. Але Швед із легким серцем поминув шинок. Він не дався на спокусу й повинен дістати винагороду. Адже, кінець кінцем, Господь бог стоїть за плечима в тих, хто тягне лотерейні номери.

Швед узяв хлопця за руку, — раніше він його ніколи не брав так, хіба як той був зовсім маленький, — і, показавши йому маяк на шведському березі, розповів про невеличку садибу за тим маяком, тільки ще набагато далі, де живе бабуся й куди вони неодмінно поїдуть, розжившись на гроші. І відповів на всі синові запитання, чого ніколи не робив. Серце хлопцеві сповнила незвичайна радість, і він не хотів пускати батькової руки, навіть як вони вже йшли вулицею, але Швед заборонив йому.

Ще й не стемніло добре, а вони вже були дома.

Всі відразу завважили, що батько в доброму гуморі. Він навіть не лаявся, що його капці не стояли, як звичайно, під сходами на горище. Коли він умився, змінив шкарпетки й повечеряв, то взяв з колиски дитину, погомонів з нею й підкинув кілька разів до стелі. Старшенькій дівчинці захотілося, щоб батько і її підкинув до стелі, але Швед сказав, що вона вже завелика, натомість він сів на лаву і взяв її на коліна. Другий з черги хлопчик стояв коло шаховки, грався ключем і ніяк не насмілювався підійти до батька. Нарешті зважився, дістав очеретяну сопілку й боязко простяг її батькові через стіл. А коли батько взяв сопілку, мерщій побіг до кухні по кухлика з водою, бо сопілка не озивалася, коли її не намочити. Світла вони не світили, Швед награвав на сопілці, тримаючи на колінах обох середущих дітей, мати забавляла найменше, а найбільший хлопчик сидів навколішки перед грубою й читав "Рокамболя"[1]. Книжку він позичив у крамаревого сина за шість ґудзиків, і то недорого, бо в ній було понад три тисячі сторінок.

О восьмій годині вони, як звикле, полягали спати.

Другого дня була неділя і Швед не йшов на роботу. Проте він устав рано, засвітив лампу, поліз на горище й заходився лагодити старими підметками та мідяними цвяшками хлопцеві чоботи. О шостій годині, як мали повставати діти, перед ліжком стояли вже чоботи з новими виглянсуваними носаками. Хлопець дуже зрадів і, як

зовсім розвиднілося, побіг на ковзанку. Двоє менших дітей, що не мали ані чобіт, ані ковзанів, сумно дивилися йому вслід і мало не плакали. Але мати втішила їх: сказала, що як вони будуть слухняні, то, може, тато покатає їх на санках. Сказала зумисне голосно, але Швед удав, ніби не чує. Однак перед обідом він сам стяг із горища санки, посадовив на них обох дітей і повіз по білому, блискучому від сонця снігу. На обід мати здивувала всіх млинцями з солодкою підливою, а як діти опісля вирушили до недільної школи, то дістали два ере на дитячу газету. Ввечері хлопець читав її вголос, батько сидів на ослоні в самій камізельці і, як видно, був дуже вдоволений. Той день залишився в пам'яті дружини та дітей нічим не затьмареним святом.

Врешті надійшла лотерейна таблиця, але виграв не Шведів номер, а сусідній. Для Шведа то був тяжкий удар. Господь бог не захотів, щоб він виграв, але чому? Може, надумав його покарати? Хоч, властиво, що має спільного бог з лотереєю? Це ж гра на щастя. І йому просто не повелося. Його дружина так само нетерпляче чекала на таблицю; тепер з її обличчя він вичитав, що повинен занехаяти лотерею. Але ж він зобов'язався поновлювати квиток, та й не легко зректися надії. Щастя було вже на порозі, і то в першому тиражі, а в другому він напевне виграє. Перший тираж завше найгірший, далі виграшів стає більше, а надто в останньому. Доведеться вдати, ніби він відмовився від квитка, і тайкома грати далі.

Так Швед і зробив.

Якщо його трохи й мучило сумління через цю нову брехню, то він легко притлумив його, уявивши, як зрадіє дружина, коли одного чудового дня він приголомшить її звісткою, що вони розбагатіли.

Невдача знову зробила його/ понурим і замкненим у собі. Діти мали його за такого, як він був у суботу ввечері і в неділю; коли Швед, повернувшися з роботи, кінчав вечеряти, вони тихенько підходили й несміливо очікували біля нього. Але він уже не зважав на них.

Він був трохи себе стримав, але нічого тим не домігся. Тепер він попустив віжки ще дужче, ніж перше, наче хотів надолужити своє. Суботніми вечорами він відсилав хлопця з грішми додому, але собі залишав більше, як досі; до того ж, бувало, заходив до шинку навіть серед тижня.

Та зміна зразу стала відчутна вдома, і дружині доводилося скнарити, щоб хоч сяк-так перебутися. Спочатку вона уривала від себе і від дітей, але невдовзі вже й чоловікові не могла поставити на стіл чогось смачнішого. Це Шведові не подобалось, і одного вечора, прийшовши додому п'яний, він почав лаятись за вечерю, заявив, що дружина й діти об'їдають його, дають йому всяку погань, аби тільки собі напхати живіт. Та коли був тверезий, то мовчав і подумки докоряв собі за ці слова.

Дружина нічого не казала й робила, що могла. Вона не знала, що чоловік і далі платив за квиток, проте збагнула, що він нишком купував горілку, і їй стало розважності запропонувати йому, щоб він брав горілку з дому, як і перше.

— Надворі так холодно, треба ж тобі чимось зігрітися на роботі, — пояснила вона, щоб не виказати себе.

А проте Швед зрозумів, що дружина знає, як він її обдурює, і відмовився тільки з упертості.

Цілий день Швед пильно працював, наче хотів спокутувати свою провину. До хлопця він майже завше був ласкавий. Коли той видовбував достатньо дірок, батько відпускав його погуляти. Хлопець лазив по засніжених скелях, збирав замерзлий терен і приносив додому меншим дітям. Або розгрібав сніг під дикими яблунями й вишукував яблука, що влежувалися під снігом. Часто він брав із собою мішок і санки, збирав у лісі смерекові шишки і ввечері вертався додому з паливом. Батько допомагав йому тягти санки — деколи аж додому, а деколи тільки до шинку.

Так минуло кілька тижнів. І раптом захворіла Шведова найменша дитина. Тоді серед дітей ходила моровиця, подібна до запалення легенів, і вже не одне з них пішло на цвинтар. Дівчинці пашіли щоки з гарячки, вона погано спала. Шведова дружина посмутніла й стривожилась: вона боялася, що то запалення легенів.

— Якби було за що покликати лікаря, — сказала вона ввечері чоловікові. — Тоді б ми хоч знали, чи це не страшна хвороба.

Швед нічого не відповів. Він мав у кишені дві крони — саме стільки, як лікар бере за візит. Але ж треба було завтра заплатити черговий внесок за лотерейний квиток, а то він пропаде. Крім того, він зобов'язався його поновлювати, слово дав... А в дитини, певне, прорізуються зуби, та ще, може, трішки застудилася. Якби дружина подумала добре, то й сама б признала йому рацію, але жінки завше люблять зчиняти ґвалт через дурницю.

— Ми не можемо кликати лікаря щоразу, як котре з них чхне! — сердито буркнув Швед і ліг спати.

Другого ранку він спитав про дитину. Дівчинка спала. Він велів середущому хлопцеві опівдні прийти сказати, як дитина почуватиметься, на випадок, коли б конче треба було кликати лікаря.

Хлопець прийшов і сказав, що дитині краще.

Надвечір Швед сплатив черговий внесок за лотерейний квиток, мало не пропустивши терміну.

Не те щоб Швед ставив свою дитину нарівні з лотереєю. Ні, все те було набагато складніше. Якби йому справді треба було вибирати між ними, він би ані миті не вагався. Але життя розставляє свої пастки так, що їх зразу не побачиш. Швед дуже любив своїх дітей, навіть дужче, ніж сам собі хотів признатися. Задля дітей і дружини він працював на пекучому морозі, так, що піт замерзав на тілі, коли доводилось хвильку відпочити: він-бо ніколи не мав вовняної білизни. Задля них він жив, хоч і не усвідомлював того. Задля них став грати в лотерею. Тому ввечері його дуже засмутила звістка, що дитині погіршало.

Він почувався винним, коли разом з дружиною схилявся над колискою й дослухався до хрипкого віддиху дитини.

— Запалення легенів, — прошепотіла дружина тремтячими губами.

— Завтра виплата, — тихо мовив Швед, — і ми зможемо покликати лікаря.

— Господи, поможи дочекати до того часу! — зітхнула дружина й заплакала.

Решта дітей уже спали.

Швед теж налаштувався спати, натомість дружина тільки вдала, що йде спочивати, проте не лягла. Вона вирішила посидіти з дитиною, боялася заснути, аби дитина за той час не вмерла. Очі їй запалися, обличчя змарніло, але вона спокійно поралася в хаті, тільки щоразу, як спинялася біля колиски, починала плакати і губи їй тремтіли. Завтра вже буде запізно: вона втратить дитину, тому що вбога і не може покликати лікаря.

її змучене серце пойняв страх, страх перед богом. Адже він порядкує життям і смертю; якщо дитина помре, то це означає, що так захотів бог.

"Бог такий щедрий на діти злидарям, але часом забуває подбати за їхній прогодівок!" — якось у хвилину розпуки вихопилося в неї, коли вона ходила цією дитиною. Вона зараз-таки пожалкувала, що сказала так. І ось тепер бог хоче помститися й покарати її за ремство. Він дав їй час прихилитися до дівчинки, а тепер хоче влучити її в саме серце, забрати дитину. О господи милосердний! Адже тоді вони не мали роботи, і крамар та пекар не хотіли вже давати їм наборг... Та хіба ж бог на таке зважає? Що важче людині, то більшої вимагає він покори. Але вона буде покірлива! Вона все знесе, все витерпить, що бог їй пошле, аби тільки він порятував дитину... Жінка вклякнула на підлогу і довго-довго молилася, плакала та благала. Їй бракувало слів, і молитва складалася скупа й незугарна. Але бажання її було таке велике, що вона всім своїм єством напосіла на всемогутнього бога, аби вирвати в нього ласку. Вона просила до нестями, забуваючи про саму себе, просила, аж серце її калатало, як молот, просила до екстазу, і їй здалося, що вона побачила бога.

Коли ж вона врешті отямилася, то відчула втому, але й невимовну полегкість. Тепер вона звірилась на бога — певна була, що він не забере її дитини. Колись їй довелося слухати якогось проповідника: він казав, ніби можна так молитися, що бог неодмінно почує; а вона ж молилася, як тільки годна молитися мати за свою хвору дитину. Проповідник, одначе, додав, що в таких молитвах немає благодаті, але їй байдуже, аби тільки вижила дитина. І дитина виживе!

Вона поклала до колиски пляшку з гарячою водою і щоразу, як дитина прокидалася, давала їй ковтнути солодкого напою. Тепер жінка була спокійна й упевнена, трохи навіть подрімала, та варто було дитині ворухнутись, як вона миттю прокидалася. Так настала північ, минула перша година, друга, третя...

Раптом двері тихенько відчинилися, і ввійшов її чоловік у самій сорочці. Вона похолола зі страху й мало не скрикнула, та потім збагнула, хто то, й довірливо всміхнулася йому. Але Швед байдуже зиркнув на неї: він-бо прийшов поглянути на дитину, сподіваючись, що дружина вже спить. Йому не хотілося виказувати своїх почуттів, а надто ж дати взнаки, що він вважає недугу дитини за небезпечну.

— Я хотів подивитися, котра година, — сказав він і пройшов повз колиску до годинника, не глянувши на дружину.

Та обдурити дружину йому не вдалося: вона ж бо знала, що годинник йому ні до чого, коли сама щоранку вставала перша й будила його.

— Дитина не вмре, Господь урятує нам її, — швидко промурмотіла вона й пішла ставити воду на каву.

Скориставшись тією нагодою, батько схилився над колискою. Дитина дихала спокійно, вже не хрипіла. Тоді він почав одягатися.

П'ючи каву, Швед перемовився з дружиною кількома словами: він таки покличе лікаря, як тільки над вечір одержить платню за тиждень. А як виявиться, що лікаря не треба було, то тим краще, бог з ними, з тими грошима. Потім Швед закинув за плече скриньку й пішов на роботу.

Однак дитині полегшало ненадовго. На ранок вона почала хрипіти ще дужче, ніж перше, а перед полуднем стала душитися. В матері з жаху аж серце похололо. Надія на божу поміч розвіялась, її пройняла страшна розпука, і вона спробувала знову молитися. Однак їй не молилося: бог наче тікав від неї щоразу, як вона от-от мала досягти його. Тому вона підвелася, знеможена відчаєм, і рушила до дверей. Вона побіжить до лікаря, проситиме його прийти, хоч би за яку платню, й урятувати їй дитину.

Їй довелося довго бігти аж до сусіднього містечка. Лікар саме збирався йти до хворих і сказав, що до полудня буде в неї.

А чи не можна було б прийти зараз-таки?

— Побачимо, — коротко відповів лікар.

Жінка хотіла вблагати його прийти зараз, негайно, але не зважилася, боячись, що тоді він, може, й зовсім відмовиться. Тому вона мовчки дивилася на нього і враз залилася слізьми. Лікар відвернувся до неї спиною і, мугикаючи щось, став порпатись у кишенях свого хутра. Тоді вона кинулась назад додому.

Що буде, як лікар не прийде або прийде надто пізно? Він, певне, спершу завітає до тих хворих, що йому заплатять.

Проте лікар не дав себе довго чекати, хоч і знав, що не дістане грошей. Через півгодини по тому, як мати вернулася, він увійшов до хати. Скинувши хутро, він добре зігрівся біля плити на кухні, щоб не холодити дитини, тоді нахилився над колискою й став слухати. Врешті підвівся й сердито мовив:

— Якого біса ви не покликали мене раніше?

Жінка, плачучи, відвернулася. Він поклав їй руку на плече, але нічого не сказав. Потім написав щось у записнику, вирвав листочка й подав їй.

Після обіду хлопець не прийшов до каменярні, і Швед відчув, що дома щось не гаразд. Почало вечоріти, а хлопець усе не з'являвся. Шведа охопив неспокій, робота не бралася йому рук. Він часто кидав свердло та молот, але замість піти, як звикле, до будки й хильнути горілки з пляшки, вилазив на пагорб і пильно дивився вниз, на містечко. Він нетерпляче чекав на майстра, щоб узяти платню та швидше йти.

Нарешті прийшов майстер, розрахувався з людьми, і Швед поспішився додому.

Він ішов немов уві сні, нічого не усвідомлюючи, й не зоглядівся, як, опинився вдома. Ще на порозі він учув запах мускусу, й ноги під ним затремтіли. Він зайшов до кімнати в самих шкарпетках. Заплакана дружина, як завше останніми днями, уклякнула над колискою, а коло неї стояли діти й теж плакали.

Де бере початок джерело скорботи в материному серці, що воно ніколи не висихає? Шведова дружина вже п'ятій дитині навіки затуляла очі, проте біль її був такий самий гострий, і нова втрата, нова скорбота долучилася до попередніх, що їх час не годен був затерти. І чого то мати найдужче любить і оплакує тих дітей, що завдали їй найбільше клопоту й смутку? Перша її дівчинка вісім років пролежала в постелі і в вісім років померла. Вісім років щоденного клопоту й догляду; вісім років терплячого упадання коло дитини, яку хвороба зробила вередливою. І попри все мати боролася за її життя, потім не могла забути й щоразу плакала, коли якась річ нагадувала ту дитину. Вона називала інших своїх дівчаток тим найменням, і цю останню теж. Усі вони вмирали одна за одною, а жаль лишався такий самий пекучий. Вона стільки наплакалася на своєму віку, що тепер навіть просто ласкавий голос викликав у неї сльози.

Двоє меншеньких дітей, дивлячись, що мама плаче, й собі схлипували, бо дуже її любили. Але причини її горя не розуміли: вони ж бо ще не бачили смерті. Тільки найстарший хлопець знав, що сталось, і мовчки ходив по хаті.

— Чому сестричка більше не плаче, мамо? — питала п'ятирічна дівчинка.

— Бо тепер вона вже на небі, моя дитино, — відповідала мати.

— А що сестричка робить на небі? Га, мамо?

— Грається з своїми маленькими посестрами, — сказала мати тремтячим від сліз голосом.

Щасливі діти, що нічого ще не розуміють! Коли матері не було, вони закрадалися до світлиці й зацікавлено роздивлялися на сестричку, що лежала зовсім непорушно, така біла, з мідяними монетами на повіках. Хлопчик, що переступив на сьомий рік і ходив до дитячого садка, поважно розповідав іншим дітям, що має мертву сестричку, яка лежить і зовсім не ворушиться. І діти заздрили йому, пропонували грифлики, аби він узяв їх додому й показав дивовижну сестру.

Як дитина померла, Швед кілька день не ходив на роботу. Він не озивався сам і не відповідав, як дружина зверталась до нього, лежав до обіду в ліжку, тоді вставав, одягався святково і йшов до містечка.

Ввечері Швед повертався п'яний. Він сідав коло мертвої дитини, плакав і мурмотів собі докори, яких дружина не розуміла. А дітям велів співати псалми.

Один псалом Швед особливо любив. Він сидів, згорнувши руки, й слухав його з заплаканими очима. В псалмі говорилося про померлу дитину, що раділа, покинувши цей грішний світ, і втішала своїх зажурених батьків, докоряла їм за сльози:

Відкиньте сум розпуки,
Я вже збулася муки.
І я тепер в раю.
Не плачте, не ридайте,
А бога прославляйте,
Що душу взяв мою!

Цей псалом наче заспокоював Шведа. Дружина ж, навпаки, не могла змиритися зі смертю дитини, і псалом її обурював, хоч і написаний був у молитовнику.

П'яні чоловікові сльози були їй такі відразні, що ввечері, як тільки він сідав коло дитини й починав схлипувати, вона переставала плакати.

Була середа, четвертий день після смерті дитини. Всі ті дні старший хлопець мав дозвіл помагати матері вдома і аж нині знову пішов до школи. На перерві він сидів у класі й учив урок. Інші діти гралися надворі в сніжки, але йому не хотілося йти до них. Із вулиці до нього долинув гамір, один хлопець примчав до класу й гукнув, щоб він мерщій ішов надвір, а решта стояли в дверях і реготали — певне, щось вигадали. Він знехотя поплентав глянути, що там таке. На вулиці хлопчаки кружком оточили якогось п'яного, шпурляли в нього снігом, штовхали одне одного на нього, а п'яний, хитаючись, намагався впіймати котрогось. Дітей невимовно тішила така забава, і вони радісно галасували. І той п'яний був його рідний батько! Хлопцеві стислося серце, він не годен був довше дивитися, побіг до класу й сховався в куток від нещадних кпинів своїх товаришів. Там, у кутку, тремтячого й принишклого застав його вчитель і велів школярам розповісти, що сталося.

— Які ж ви, діти, буваєте жорстокі! — мовив учитель, погладив хлопця по щоці й відпустив його додому.

Дома хлопець, умиваючись слізьми, розповів про все матері і так, схлипуючи, заснув у неї на колінах. Тяжкий душевний струс надто змучив його.

Цього разу мати не заплакала. В ній піднялося якесь важке почуття до чоловіка, майже зненависть, — і ще дорожчі стали діти, що залишилися в неї. Вона рано послала обох менших спати і, щоб утішити їх, посипала цукром намащені смальцем скибки хліба, допомогла їм роздягтися, вилізла з ними на темне горище, яке було всім за спальню, й посиділа, поки вони помолилися. Тоді поцілувала їх і вкрила, — хай діти не бачать, що їхній тато п'яний як чіп. Потім злізла вниз і заходилася латати дітям убрання. Найстарший хлопець тим часом готував уроки.

Швед повернувся додому пізно ввечері. Важкою ходою він підійшов до дверей і довго шукав клямки. Хлопець підвівся й відчинив йому. Батько не привітався, тільки насилу скинув із себе засніжене пальто й повісив над плитою сушити. Розталий сніг скапував і сичав на гарячому залізі. Тоді Швед спробував роззутися, але відразу ж поточився. Мати й син боязко стежили за ним збоку. Він важко підійшов до лави, сів, спершись на стіл, і втупив перед себе тьмяний погляд.

У кімнаті стояла мертва тиша.

— Ну, співайте, — промурмотів він за деякий час, наче звертаючись до дітей.

— Вони сплять, — сказала дружина.

— Сплять? — протягло перепитав Швед. — Сплять, кажеш? Еге? — І, не діставши відповіді, ще раз перепитав, уже роздратовано: — Сплять?

— Дітям краще спати, коли їхній батько… — жінка не зважилась докінчити.

— …коли їхній батько приходить додому п'яний, так? То ти гадаєш, що я п'яний, га?

— Певне, що п'яний, коли сам кажеш. Відомо ж бо, що п'яний завше правду мовить. — Дружина поспішила до кухні й стала Поратися коло плити.

В Шведових тьмяних очах заблиснув лихий вогник.

— Коли так, тоді ти сама співатимеш! Ти співатимеш замість своїх дітей! І ти теж, чуєш? — Він гримнув кулаком по хлопцевій книжці, аж вона впала додолу.

Хлопець заплакав, і дружина швидко вернулася до світлиці.

— Не плач, синку! Твоєму батькові співатимуть вуличні хлопчаки, він тепер з ними водиться! — Вона повернулася до чоловіка спиною і, наче бажаючи трохи згладити свої слова, почала зчищати бруд з його пальта.

Швед підвівся І, ледве тримаючись на ногах, боровся зі сном, що налягав йому на очі. На обличчі йому проступила натуга: він відчував, що дружина на щось натякає, але ніяк не міг згадати, що з ним було вдень.

— Вуличні хлопчаки? Що ти мелеш?

Жінка відповіла тремтячим голосом:

— Ти, може, не знаєш, що твій син бачив, як хлопчаки нині сміялися з тебе на вулиці? Аякже, дуже гарно, щоб батькове ім'я стало для дітей ганьбою!

Вона більше не годна була стримуватись і ридма заридала.

Шведові стало соромно, але тільки на хвилю. Потім він глузливо зареготав і кивнув головою:

— Це ти так співаєш? Е, не обдуриш! Зараз ти заспіваєш як слід!

Він підступив до неї.

— О господи, він уб'є мене! — крикнула дружина і мерщій кинулась до другого покою, де лежала мертва дитина, ніби шукаючи в неї захисту. Однак Швед перехопив її.

— Співай, стара! — злісно сказав він, стиснув її за щелепи й спробував розтулити рота.

Жінка захрипіла, відчайдушно випручуючись, схопилася за клямку, тоді за одвірок і втягла чоловіка до другого покою. Хлопець заголосив і вчепився в батька ззаду. Але Швед навідліг ударив його по зубах, аж пішла кров.

На горищі й на сходах почувся тупіт ноженят, і двоє малих у коротеньких сорочечках увійшли до кімнати й собі почали плакати.

Дружина випручалась від чоловіка й сховалася в темному кутку. Він хотів побігти за нею, але перечепився за казан з водою, поставлений серед хати, щоб убирав мертвотний дух. Падаючи, Швед наштовхнувся на стіл, де лежала небіжка, і, шукаючи опори, схопився їй за голову. Він зразу отямився, хвильку постояв, немов скам'янілий, тоді вернувся до світлиці, сів на лаву й обхопив голову руками. Так він і заснув.

Мати заспокоїла дітей і знову повела їх спати. Тоді постелила на лаві і разом з більшим хлопцем поклала туди батька. Вони добре намучилися, бо Швед, сонний і недвижний, був важкий, як оливо. Вона вкрила його манаттям, хоч яка була розгнівана: їй здавалося, що він споганив тіло її дитини. Вона поцілувала небіжку в заплющені очі й знову понакривала їх мідяками, які був скинув п'яний чоловік.

Другого дня Швед прибрався і, як звикле, пішов до містечка. Але повернувся вчасно й зовсім тверезий. Він приніс маленьку чорну домовину, і мати поклала в неї небіжку. Дітей теж прибрано в святковий одяг. Над вечір Швед узяв домовину під

пахву і разом з родиною подався на цвинтар.

Останні події дуже вплинули на Шведа, і він поклав будь-що взяти себе в руки. За своєю звичкою він знову перебрав міру: зовсім перестав пити й віддавав дружині всю платню. Між ними дійшло до мовчазного замирення; дружина була вдячна чоловікові за його отримання і після обіду, як хлопець ішов до каменярні, передавала ним загорнений у панчохи глечик гарячої кави. Увечері, коли Швед повертався з хлопцем додому, вона позичала йому в сусідів газету, а прочитавши її, він лягав спати або лагодив дітям дерев'яні шкарбани.

Але так тривало тільки до третього тиражу лотереї. Другий відбувся через кілька днів після смерті дитини, і Швед його пропустив повз увагу. Однак тепер думки його знову звернулися до лотереї.

Цього разу Швед також не виграв, і ця невдача затьмарила всі недавні болещі. Вони видавалися тепер йому не такими, як були насправді, і сумління перестало його мучити.

1 знову почалося все спочатку. Швед вернувся до горілки, з'являвся додому напідпитку, спочатку зрідка, а далі частіше, аж поки став приходити п'яний як чіп. З грошима стало сутужно, і Швед вередував. Коли він був п'яний, то лаявся, як і перше, тільки вже не соромився крутих слів: мовляв, дружина й діти — старці, злиденні собаки, що видирають у нього з рота шматок хліба. А як був тверезий, то мовчав, але вже не дорікав собі.

Так минала зима.

Швед зледачів, часто кидав роботу, а як і працював, то лиш про людське око. Додому приносив мало грошей, не більше, як сам проїдав, а часом і зовсім нічого.

Однак дружина не зневірилася, навпаки, лихо додало їй снаги. Що більше занепадав чоловік, то діяльніша ставала вона: чесала і пряла людям вовну, прала білизну, бралася до найгіршої роботи, від якої відмовлялися інші, — одне слово, гарувала з досвітку до ночі. Їй ненастанно загрожував голод, але вона не пустила його на свій поріг. Разом з відповідальністю за родину зростала її самосвідомість, і вона вже не давала чоловікові знущатися з себе. Це його пантеличило, він трохи стримував свої вибрики.

Дійшло до того, що Швед став почувати себе занедбаним, мусив їсти, що випадало, — холодне, несмачне, пригоріле; він уже не був центр, навколо якого все крутилося. Це ще більше віддаляло його від родини, і він майже ніколи не сидів удома.

Скоро він став там цілком чужий. Дружина й діти жили тепер своїм життям, відзначали іменини, мали інші невеличкі радощі, до яких він не був причетний. Швед журився цим дужче, ніж сам собі признавався. Йому хотілося, щоб дружина знову дбала про нього, щоб діти довіряли йому. Або хоч би принаймні впевнитися, що можна ще вернути їхню любов. Тепер, коли та любов минулася, Шведові бракувало її. Він пробував заприязнитися з дітьми. Особливо як був п'яний, то жартував і грався з ними, аж поки вони починали дуріти. Але тепер, через повсякденне пияцтво, Швед став дражливий, і, як діти, бувало, надто розпустуються, він лупцював їх. Зрештою вони

почали його уникати, і дружина намагалась якнайшвидше покласти їх спати, коли Швед повертався додому.

Тоді в ньому прокинулась озлість. Він перестав направляти дітям дерев'яні черевики і взагалі нічого не допомагав удома. А коли діти, зачіпаючи черевиком об черевик, усе-таки розколювали їх, він погрожував, що понабиває туди цвяхів, аби вони не могли бігати. Діти вірили йому й плакали зі страху, як черевики кололися. Тоді мати йшла до комірчини й сама лагодила їх, як уміла.

Уже кілька років вони тримали гуску, що влітку висиджувала гусенят. Діти пасли їх на стерні, а восени, перед Мартиновим днем, усіх молодих гусей продавали. Взимку гуску ніхто не доглядав, діти мали тільки пильнувати, щоб на вечір вона вернулася додому, а то її могла спіймати лисиця. Звичайно гуска смерком приходила сама й гелготіла під вікном, щоб її впустили до хліва. Але часом вона воліла ночувати десь на ставку.

Одного вечора в заметіль гуска не вернулася додому. Двоє менших дітей, що сиділи в хаті самі цілий день, стривожились і, взявшись за руки, подибали шукати її. Вітер шмагав їх в обличчя, сніг сліпив очі; змучені, заплакані, вони вернулися ні з чим додому. На той час прийшла вже мати. Хоч яка вона була стомлена після тяжкого прання, а відразу ж подалася на пошуки. Спочатку обійшла сусідів, що мали гусей; сусідські вже вернулися додому, але її гуски серед них не було. Тоді вона рушила навмання вулицями, долаючи вітер, никала від ставка до ставка, перейшла все поле. Падав густий сніг, почало смеркати — шукати далі було марно. Але на думку про нову колотнечу жінка аж здригалася, бо хоч чоловік більше й не зважувався бити її, а проте вона боялася його, тому шукала далі. Завваживши в снігу щось сіре, вона бігла до нього, та ба — то був лише камінь. Замерзлим ставком вона дійшла до струмка, що не замерзав: може, гуска десь там, ближче до моря. Але дарма. Вона добулася берегом аж туди, де струмок упадав у море, пройшла ще трохи берегом. Тим часом зовсім стемніло. Враз їй сяйнула думка, що чоловік як не видно буде вдома. І як він вернеться раніше за неї та побачить, що гуски немає, то все окошиться на дітях. Тому вона чимдуж поспішилася додому: аби тільки він сьогодні не помітив нічого, а завтра гуска, може, сама прийде. Вперше в житті вона хотіла, щоб чоловік вернувся додому п'яний.

Швед прийшов тільки напідпитку, і дружина цілий вечір потерпала, що він загляне до хліва. Щоразу, як він підводився по щось, вона мимоволі здригалася. Так минув вечір, час було йти спати.

Вона поспішилася лягти, а Швед закурив люльку й вийшов надвір. Вертаючись до хати, він озвався до гуски, а не дістався відповіді, сердито понишпорив у хліві палицею. Гуски там не було.

Швед миттю вискочив на горище, підступив до ліжка, стягнув з дружини ковдру й крикнув:

— Гадаєш, що відкараскаєшся, як залізеш у постіль? Ні, дідька лисого!

Дружина сплигнула на другий бік і стояла, тремтячи з холоду.

Швед обминув ліжко й підступив до неї:

— Одягайся і гайда шукати гуску! Щоб не верталася додому впорожні!

За чверть години мати з більшим сином брели піщаними пагорбами в напрямку моря: гуси-бо завше ночують на воді, як відіб'ються від хати. Вітер крижаними голками шпигав їм в обличчя. Вони йшли вздовж берега й кликали: "Бейто! Бейто!" Тоді дослухалися, однак чули тільки, як шурхотіли в обмерзлих водоростях хвилі та дзвеніли крижини, б'ючись одна об одну.

Довго ходили вони туди й сюди берегом. Зненацька їм учулася відповідь. Вони спинились і стали знову кликати: лагідно, наполегливо. Справді недалеко загелготіла гуска, однак плисти до них не хотіла. Вони безпорадно стояли на березі, тремтячи з холоду, проте не зважувались вертатися додому. Нарешті хлопець стрибнув у воду, і мати його не спинила; він побрів, обминаючи крижини, до гуски й погнав її до берега. Мати наказала йому чимдуж бігти додому, щоб не застудитися. А як прийшла сама, то стягла з нього обмерзле вбрання, веліла лягти в ліжко й приклала до ніг пляшку з гарячою водою.

Хлопець не те щоб дуже захворів після тієї купелі, але дістав прикрий кашель, що ніяк не минався, і лихоманку. Кілька днів він жалівся також, що йому болить голова. Тоді мати наполягла, щоб тим часом він не ходив до каменярні.

Тепер після школи хлопець сидів удома й допомагав матері чесати вовну й плести. Часто він читав їй щось уголос або грався з меншими дітьми, і їм разом було завше гарно. Подеколи хлопець брав ковзани і йшов кататися, проте холод проймав його до кісток, він уже не годен був витримувати мороз так, як перше. Тому він волів сидіти коло печі й читати, як випаде вільна хвилина. В хлопця стали дивно блищати очі; матір той блиск дуже турбував.

Швед тільки зрадів, що син більше не приходить до каменярні: хлопець трохи сковував його, бо все розповідав матері. А часом і просто заважав: нізащо не хотів іти сам додому, коли Швед намірявся завернути до шинку. Швед не раз пробував перетягти сина на свій бік, та дарма: хлопець дуже прихилився до матері відтоді, як померла сестричка.

Зима доходила кінця. Якось о шостій годині, коли вже почало смеркати, Шведова дружина вкладала дітей у ліжко. Найстарший хлопець сидів на лаві й дивився крізь вікно на море, по якому пливли такі великі кораблі й котилися такі високі хвилі, що набігали аж із Ботнічної затоки. Темрява вставала з моря, стелилася по землі й тихенько скрадалась повз хлопця до кімнати. Коли він обернувся, в світлиці вже було зовсім поночі, і його пойняв страх. Та ось увійшла мати, сіла коло нього, і страх минувся. Почулася хода, хтось стукнув драбиною: то ліхтарник саме засвічував останній ліхтар, якраз навпроти їхніх вікон. Потім він узяв драбину, рушив назад, але нагнався на порожню бочку з-під пива, що стояла коло воріт. Бочка задудніла й покотилася вулицею.

Мати здригнулась.

— То візник? — занепокоєно спитала вона.

— Ні, мамо, то ліхтарник.

Вона примостилася коло вікна й почала прясти до світла з вулиці.

Веретено мирно хурчало. Ліхтар світив до кімнати, немов бляклий місяць, і в його промінні пісок на підлозі яскрів і мінився. Темрява залягла по кутках у світлиці, а надворі загрозливо оточила навіть ліхтар. Хлопець напхав до грубки сухих водоростей, що загорілися, весело потріскуючи, вмостився біля материних ніг і міцно вчепився їй за хвартух.

— Ти як дівчина, — всміхнулася мати і, прядучи далі, погладила сина по чубові.

Вони довгий час мовчали.

— Чому його нема? — раптом озвалася мати й спинила прядку.

— Кого нема?

— Воза з пивом, дитино. А твій батько от-от прийде, дякувати богу. І лаятиметься, як я завтра не дам йому пива.

Хлопець нічого не сказав.

— Доведеться тобі взяти відерце й скочити до броварні, купити зо дві кварти.

— А може, я скочу рано, бо тепер на вулиці повно п'яних, га?

— Ні, синку, рано пива не дістанеш, то лишень злидарі встають о п'ятій годині, а бровар спить.

На вулиці загуркотіла підвода. Вона так важко котилася по бруківці повз хату, що аж дверцята в грубці дзеленчали. Тоді звернула на м'яку дорогу, й тепер уже чути було тільки цокання копит. Вона поминула ясне кружало від ліхтаря й зникла в темряві.

— Дуднить, як коваль із Дюнебю, — сказала мати, йдучи по відерце.

— А хто такий коваль із Дюнебю?

— Я розкажу тобі, як прийдеш. Але не навертайся батькові на очі. Коли він дізнається, що візник до нас не заїхав, то осатаніє.

— А ви хіба винні? Візникові просто далеко до нас завертати.

— Часто доводиться терпіти за те, чим ти не завинив. Ну, а тепер іди, синку, — і мати пов'язала хлопцеві шию своєю хусткою.

Сама вона не могла піти, хоч як їй не хотілося посилати хворого хлопця. Боялася відлучитися з хати на той час, коли міг вернутися чоловік.

Хлопець біг щодуху повз кам'яну огорожу, міцно стиснувши в кулаці п'ять ере. Він став боятися темряви, відколи заслаб. Хутенько він уже з'явився з пивом.

— Хвалити бога, — мовила мати.

Вона чекала на нього коло хвіртки.

У світлиці хлопець присунув матері стільця до грубки, а сам умостився скраю на скриньці під грубкою.

— Я краще сяду біля вікна, щоб видно було прясти, — мовила мати, посміхаючись на синове лаштування.

Поки мати оповідала про коваля із Дюнебю, що залоскотав на смерть своїх трьох дружин, а тоді й сам загинув від своїх сивих жеребців, чоловік її в шинку грав із приятелями в карти. Йому не щастило, він програв усі гроші. Коли товариство вже хотіло розходитися, Швед, п'яний як чіп, почав вимагати, щоб з ним зіграли ще раз. Усі

відмовлялися, тоді він шпурнув на стіл лотерейного квитка й спитав, чи не зіграє хто на нього. Юган Свенсен погодився й виграв. Потім усі поплентали додому.

Мати скінчила казку; було вже пізно, от-от мали погасити ліхтарі.

— Батько, певне, заповзявся протримати нас тут цілу ніч, — сказала вона й тяжко зітхнула.

— Мамо, а ми замкнімо двері й ляжмо спати.

— І лишимо батька надворі?

— Ну то й що?

Мати не відповіла. Вона не хотіла давати понаду синові до таких розмов про батька, проте й лаяти його не могла.

І вони чекали далі.

Нарешті на вулиці почулася важка, непевна хода. Хтось ступав подеколи швидко, а подеколи зовсім спинявся. Мати й син дослухалися, затамувавши дух. Ось затупало біля хвіртки й стихло. Якусь хвилю ніщо не озивалося. Тоді глухо гупнуло, немов хто плечем навалився на хвіртку, далі важко впало додолу, і хвіртка відчинилася.

Шведова дружина схопилась і стала посеред світлиці, схилившись і безсило звісивши руки. Хлопець підібгав під себе ноги, обличчя йому скривилося, і весь він тремтів.

— Вийдіть, мамо! — крикнув він.

— Я боюся, — простогнала мати.

Хлопець кинувся до дверей, але в сінях спинивсь і вернувся назад, тремтячи ще дужче. Тоді мати зважилась, відчинила двері, і вони вдвох із хлопцем, тримаючись за руки, боязко рушили попід стіною. І аж як при світлі ліхтаря вгледіли знайому шапку й пальто, посміливішали й підійшли ближче. Швед лежав скорчений, уткнувшись головою в землю. Він ще ніколи не був такий п'яний. Дружина гидливо відвернулася/ від нього, а хлопець заплакав.

Вони затягли його за хвіртку, щоб її можна було зачинити, але далі не здужали. Виснажені, вони стояли під хатою і не знали, що їм робити:

На вулиці почулася хода, клацнула драбина.

— Мабуть, ліхтарник, — прошепотів хлопець. — Він нам допоможе!

Однак мати не захотіла соромитись перед чужими людьми й хутко зачинила хвіртку.

— Ні, хай краще лежить тут, свинюка! — сказала вона, аж тремтячи з гніву, не годна вже більше стримуватися.

Ліхтарник насвистував якусь пісеньку, прилаштовуючи драбину, тоді виліз на неї і загасив світло. А за хвірткою, припавши одне до одного в німому розпачі, стояли мати й син. Почувши, що ліхтарник пішов, хлопець почав плакати вголос.

— Мамо, таж він тут може вмерти! — скрикнув він.

Ті слова привели жінку до тями. Вона опанувала себе і схилилася над чоловіком. Удвох із хлопцем вони взяли його попід руки (й повільно, ступінь по ступеневі, потягли до хати. Жінка натужувалася, аж їй в очах спалахували жовті кола. Нарешті вони

дотягли Шведа до кухні, але зненацька їй стало млосно, голова пішла обертом. Довелося кинути п'яного тут-таки на підлозі. Спираючись на хлопця, жінка насилу добралася до ліжка.

Цілу ніч їй було дуже погано, а вдосвіта вона передчасно народила дитину, яка відразу ж померла. Покликано лікаря, і він заявив, що її життю теж загрожує небезпека.

Швед прокинувся на світанку й почув, що дружина стогне. Він уже прохмелився й швидко зрозумів, що сталося. Але не хотів зразу визнати свою провину. Звідки йому знати було, що вона підвередиться? Нехай би лишила його надворі! Та сумління вже збудилося й почало невблаганно звинувачувати його. І врешті Швед здався.

Він цілий день просидів удома, грів хворій воду й готував дітям їсти.

Він не знав, чим би їй ще прислужитися: кожен його порух був каяттям, благанням вибачити йому, хоч Швед не прохопився за свою провину й словом. Він попросив сусідку наглядати за хатою і за дружиною, а сам раненько вставав, запарював каву, йшов до каменярні, пильно працював там і вчасно вертався додому. Жінчине ліжко він переніс донизу, щоб їй нагорі не було нудно самій, радився з сусідкою та дітьми про всілякі хатні справи, дбав, аби вдома нічого не бракувало, і сам наглядав за всім.

Увечері Швед сідав на жінчине ліжко, брав її бліду руку в свою і говорив із нею про дітей та про господарство, розповідав про смішні випадки в каменярні. Навіть узяв трохи грошей у рахунок платні й купив пляшку вишнівки, щоб дружина трохи підсилилась.

Усе це давало втіху йому самому, і на думку, що найгірше, найстрашніше минулося, він відчував таку полегкість, наче видужував після тяжкої хвороби. Тепер він з усім упорався. Кінець горілці, кінець лотереї. Дякувати богу, що він позбувся триклятого квитка. Може, то сам Господь допоміг його спекатися? Видно, Господь таки хотів його навернути на праведний шлях, тому й піддавав такій суворій пробі. Швед був щасливий, вдоволений собою і своїм життям.

Дружина Шведова почала трохи вставати; обличчя в неї було бліде, але радісне, тільки надвечір, коли мав повернутися з роботи чоловік, воно щоразу мінилося. Як і перше, вона чекала того повернення боязко й напружено, не година спекатися думки, що Швед знову почне пити. Однак минув тиждень, тоді другий, а Швед не пив і дома був такий самий ласкавий та уважний.

Напровесні дружина, хоч іще й квола, знову взялася до господарства. І ось раптом до неї з'явився урядник з пошти й заявив, що її чоловік виграв у лотерею чотири тисячі крон.

Та радісна звістка так схвилювала бідолашну жінку, що вона замалим не впала. Їй аж не вірилося: життя в них почало йти на лад, а тут іще й таке щастя! Вона не забувала господа, як їй було тяжко, не забула й тепер і подякувала йому в душі за його безмежну ласку.

Та скоро вона заметушилася, причепурила найстаршого хлопця й веліла йому бігти до каменярні сказати батькові про виграш. А сама тим часом, упоєна щастям і

вдячністю, заходилася прибирати в хаті й одягати дітей.

Хлопець біг цілу дорогу, стрибаючи пагорбами, як козеня.

Каменярі обступили його; надійшов і Швед, що саме закладав вибухівку в скелю.

— Твій квиток виграв! — гукали йому приятелі. — Ти поклав Юганові Свенсенові в кишеню чотири тисячі крон! Ото прогавив, га? Дорого обійшлися тобі карти!

Приятелі, регочучи, обступили Шведа.

Він нічого не сказав, круто повернувся й пішов до свого діла.

За хвилю почулося знайоме "пильнуй!"; а зразу по тому гучний вибух. Угору, немов з водограю, злетіли уламки скелі й каміння, і робітники поспішилися під захисток.

Коли все вляглося, вони подалися туди, де працював Швед. Скелю розірвало, а разом з нею і Шведа.

— Він помилково затулив дірку залізною штабою замість дерев'яного кілка, — сказав хтось.

Але ніхто не повірив, що то була помилка.

— Він ніколи нічого не боявся, — завважив хтось інший.

А дома Шведова дружина пекла пиріг з яблуками та все міркувала, що вони зроблять з такою купою грошей.

Через шість днів, ясного весняного ранку, коли вже майже розтанув сніг, на цвинтар відвезли те, що залишилося від Шведа. За труною йшли дружина й троє дітей з вінками, найстарший плакав, а менші поважно озиралися навсібіч. Далі йшло чимало робітників.

Коло пошти до проводу прилучився невеличкий добродій в окулярах. То був лотерейний агент.

Перед брамою на цвинтар віз наїхав на кучугуру талого снігу, і під колесом щось луснуло. Блиснуло зелене скло з розбитої пляшки, і ті, що йшли спереду, ніби вчули дух горілки.

На східцях перед Шведовою хатою сиділо двоє хлопчиків. Вони гралися в робітників: цокалися старими, зужитими скраклями й підносили їх до губ, немов чарки з горілкою.

— А твій тато помер! — сказав один із них.

— Сам знаю, що помер!

— Тепер він став янголом!

Примітки:

[1] Авантурницький роман французького письменника Понсона дю Терайля (1829–1871).